

O'ZBEKISTONDA MOLIYA BOZORLARINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRINI BAHOLASH

To'ychiboyeva Marjona Tal'atjon qizi

Qo'qon universiteti "Tuzrim va iqtisodiyot fakulteti"

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 1-bosqich talabasi

marjonatoychiboyeva3@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola O'zbekistonda moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, unda moliya bozorlarining iqtisodiy tizimdagi o'rni, funksiyalari hamda ularning iqtisodiy o'sish bilan o'zaro bog'liqligi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda moliya bozorlarining iqtisodiy rivojlanishdagi asosiy roli sifatida jamg'armalarni investitsiyalarga transformatsiya qilish, kapitalni samarali taqsimlash, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy risklarni boshqarish mexanizmlari asoslab berilgan. O'zbekiston Respublikasida moliya bozorlarining hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan. YAIM o'sish dinamikasi, investitsiya oqimlari, fond bozori faolligi hamda kapital bozorining iqtisodiyotdagi ulushi o'rganilib, ularning iqtisodiy o'sish jarayoniga ta'siri baholangan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mamlakatda iqtisodiy o'sish barqaror bo'lsa-da, moliya bozorlarining iqtisodiyotdagi ishtiroki hali yetarli darajada shakllanmagan.

Shuningdek, tadqiqotda O'zbekistonda moliya bozorlarini rivojlantirishga qaratilgan Prezident farmon va qarorlarining mazmuni tahlil qilinib, kapital bozorini rivojlantirish strategiyasi, davlat korxonalarini xususiylashtirish jarayonlari hamda moliyaviy infratuzilmani modernizatsiya qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilgan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sirini kuchaytirish uchun fond bozorini rivojlantirish, moliyaviy instrumentlar turlarini kengaytirish, investorlar bazasini kengaytirish, aholi moliyaviy savodxonligini oshirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi asoslab berilgan. Mazkur ilmiy ish natijalari O'zbekiston iqtisodiyotida moliya bozorlarining rolini chuqur tahlil qilish va ularni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: moliya bozorlari, iqtisodiy o'sish, kapital bozori, fond bozori, investitsiya, jamg'arma, moliyaviy instrumentlar, iqtisodiy rivojlanish, O'zbekiston iqtisodiyoti, kapitalni taqsimlash, moliyaviy islohotlar, xususiyashtirish, likvidlik, risklarni boshqarish, investitsiya muhiti.

Kirish. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, bozor mexanizmlarini chuqurlashtirish va investitsiya muhitini yaxshilashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlarning asosiy maqsadi milliy iqtisodiyotning barqaror va yuqori sur'atlarda o'sishini ta'minlash, shuningdek, iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish orqali aholi farovonligini oshirishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan moliya bozorlarini rivojlantirish masalasi iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Moliya bozorlari iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, ular orqali jamg'armalar investitsiyalarga aylantiriladi va moliyaviy resurslar samarali taqsimlanadi. Bu jarayon ishlab chiqarish hajmining kengayishi, yangi korxonalar tashkil etilishi hamda iqtisodiy faollikning oshishiga xizmat qiladi. Shuningdek, moliya bozorlari iqtisodiyotda kapital harakatini tezlashtiruvchi va resurslardan foydalanish samaradorligini oshiruvchi muhim mexanizm hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, moliya

bozorlari, xususan fond va kapital bozorlari yuqori darajada rivojlangan iqtisodiyotlarda iqtisodiy o'sish barqaror va innovatsion xarakterga ega bo'ladi. Bunday mamlakatlarda moliyaviy vositalar orqali investitsiyalarni jalb qilish, risklarni boshqarish va kapitalni diversifikatsiya qilish tizimi samarali yo'lga qo'yilgan bo'ladi. Natijada iqtisodiyotning real sektori va moliya sektori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mustahkamlanadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda moliya bozorlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Prezident farmon va qarorlarida kapital bozorini isloh qilish, davlat korxonalarini xususiylashtirish jarayonlarini jadallashtirish, fond bozori infratuzilmasini rivojlantirish hamda investorlar ishtirokini kengaytirish kabi muhim vazifalar belgilangan. Ushbu islohotlar moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sirini kuchaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, amaliyotda ularning samaradorligi hali to'liq darajada shakllanmagan. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etmoqda. YAIM hajmining oshishi, investitsiya oqimlarining kengayishi va moliyaviy sektorning rivojlanishi iqtisodiy faollikning ortib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, fond bozori kapitalizatsiyasi va moliya bozorlarining iqtisodiyotdagi ulushi rivojlangan davlatlarga nisbatan past darajada qolmoqda. Bu holat moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlarini chuqur tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Nazariy jihatdan moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri bir nechta asosiy yo'nalishlar orqali amalga oshadi. Birinchidan, ular jamg'armalarni investitsiyalarga yo'naltirish orqali kapital shakllanishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, moliya bozorlari resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlab, iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Uchinchidan, moliyaviy instrumentlar orqali risklarni boshqarish va diversifikatsiya qilish imkoniyatlari kengayadi. To'rtinchidan, korxonalar uchun moliyalashtirish manbalari kengayib, innovatsion faoliyat va ishlab chiqarish hajmi ortadi. Shu bilan birga, moliya

bozorlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi iqtisodiyotda kapital yetishmovchiligi, investitsion faollikning pastligi va iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishi kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sirini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish va ularni rivojlantirish bo'yicha samarali mexanizmlar ishlab chiqish zarurligini anglatadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur mavzuning dolzarbligi O'zbekistonda moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlarini tahlil qilish, ularning amaldagi holatini baholash hamda ushbu sohani rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi.

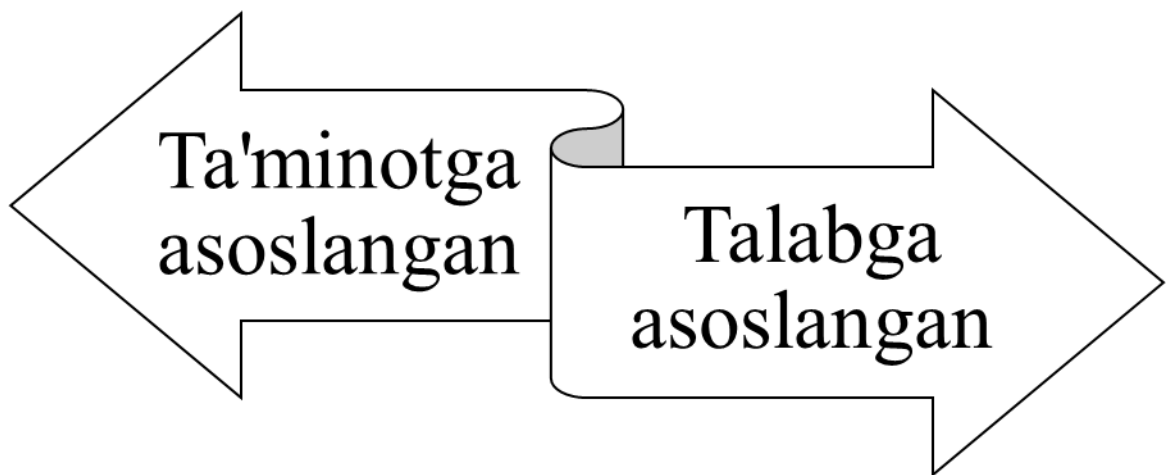
Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sirini baholash hamda ularni rivojlantirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy Qism. Moliya bozorlari zamonaviy bozor iqtisodiyotining eng muhim institutlaridan biri bo'lib, ular iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlash orqali iqtisodiy o'sishga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Moliya bozorlari orqali jamg'armalar investitsiyalarga yo'naltiriladi, kapital aylanishi tezlashadi va iqtisodiyotning real sektori uchun moliyaviy resurslar mavjudligi kengayadi. Shu sababli moliya bozorlari iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida qaraladi. Nazariy jihatdan moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri bir nechta asosiy mexanizmlar orqali izohlanadi. Birinchi mexanizm — jamg'armalarni investitsiyalarga transformatsiya qilish bo'lib, bunda moliya bozorlari aholi va korxonalarining bo'sh pul mablag'larini ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasiga yo'naltiradi. Ikkinchi mexanizm — kapitalni samarali taqsimlash bo'lib, moliya bozorlari eng daromadli va istiqbolli loyihalarga mablag' oqimini yo'naltiradi. Uchinchi mexanizm — risklarni diversifikatsiya qilish, ya'ni investorlar o'z

kapitalini turli aktivlarga joylashtirish orqali risk darajasini kamaytiradi. To'rtinchi mexanizm esa — likvidlikni ta'minlash, ya'ni moliyaviy aktivlarni tez va oson sotish imkoniyatini yaratishdir.

Iqtisodiy nazariyada moliya bozorlari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha ikki asosiy yondashuv mavjud.

1-rasm. Moliya bozorlari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha asosiy yondashuvlar

Birinchisi — “ta'minotga asoslangan yondashuv” bo'lib, unga ko'ra moliya bozorlari rivojlangan sari iqtisodiy o'sish tezlashadi, chunki investitsiyalar ko'payadi va kapital samaradorligi oshadi. Ikkinchisi — “talabga asoslangan yondashuv” bo'lib, bunda iqtisodiy o'sishning o'zi moliya bozorlarini rivojlantiradi, chunki iqtisodiyot kengaygani sari moliyaviy xizmatlarga talab ortadi. Amaliyotda esa bu ikki jarayon bir-birini to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi tizim sifatida ishlaydi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda moliya bozorlarini rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Xususan, Prezidentning 2021–2025 yillarga mo'ljallangan

kapital bozorini rivojlantirish strategiyasi, davlat ulushiga ega korxonalarni xususiylashtirish jarayonlarini jadallashtirishga doir farmonlari hamda moliyaviy xizmatlar bozorini liberallashtirish bo'yicha qarorlari moliya sektorini tubdan isloh qilishga qaratilgan. Ushbu hujjatlar moliya bozorlarining iqtisodiyotdagi rolini oshirish va ularni xalqaro standartlarga yaqinlashtirishni maqsad qiladi. Shunga qaramasdan, amaldagi holat tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston moliya bozorlari hali to'liq rivojlangan bosqichga chiqmagan. Xususan, fond bozori infratuzilmasi shakllangan bo'lsa-da, uning iqtisodiyotdagi ulushi pastligicha qolmoqda. Toshkent Respublika fond birjasida amalga oshirilayotgan operatsiyalar hajmi YAIMga nisbatan juda kichik ulushni tashkil etadi. Bu esa kapital bozori iqtisodiy o'sish jarayonida yetarli darajada faol ishtirok etmayotganini ko'rsatadi.

Statistik ma'lumotlar O'zbekiston iqtisodiyotida barqaror o'sish kuzatilayotganini tasdiqlaydi. YAIM yillik o'sish sur'atlari so'nggi yillarda o'rtacha 5–6 foiz atrofida shakllanmoqda. Investitsiyalar hajmi ham sezilarli darajada ortib bormoqda, xususan asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri bo'lib qolmoqda. Biroq ushbu investitsiyalarning katta qismi bank kreditlari va davlat dasturlari hisobiga shakllanayotgan bo'lib, kapital bozorining ulushi hali pastligicha qolmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, moliya bozorlari iqtisodiy o'sishning asosiy moliyaviy tayanchi hisoblanadi. Masalan, AQSh va Buyuk Britaniya iqtisodiyotida fond bozori kompaniyalarni moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Janubiy Koreya va Yaponiya tajribasida esa kapital bozori sanoatlashuv jarayonini tezlashtirishda muhim rol o'ynagan. Ushbu mamlakatlarda moliya bozorlari orqali investitsiya oqimlari samarali boshqarilib, iqtisodiy o'sish barqaror ta'minlangan. O'zbekistonda esa moliya bozorlarining rivojlanish darajasi hali ushbu modellarga to'liq mos emas. Buning asosiy sabablari sifatida moliyaviy instrumentlar yetishmasligi, investorlar

bazasining torligi, aholi moliyaviy savodxonligining pastligi va bozor likvidligining yetarli emasligini ko'rsatish mumkin. Bundan tashqari, korporativ boshqaruv tizimining hali to'liq shakllanmaganligi ham fond bozorining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan biridir. Shu bilan birga, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar moliya bozorlarini rivojlantirish uchun muhim zamin yaratmoqda. Davlat korxonalarini bosqichma-bosqich IPOga chiqarish, xususiy sektor ulushini oshirish, raqamli moliyaviy xizmatlarni joriy etish va xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha chora-tadbirlar moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishdagi rolini oshirishga xizmat qilmoqda.

Moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u iqtisodiyotning barcha tarmoqlari bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli ushbu jarayonni chuqur o'rganish, uning amaldagi holatini baholash hamda rivojlantirish yo'nalishlarini aniqlash O'zbekiston iqtisodiy siyosati uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Xulosa.

Mazkur ilmiy ishda O'zbekistonda moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida moliya bozorlarining iqtisodiyotdagi o'rni, ularning asosiy funksiyalari hamda iqtisodiy o'sish bilan o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, moliya bozorlari iqtisodiy o'sishga jamg'armalarni investitsiyalarga yo'naltirish, kapitalni samarali taqsimlash, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va risklarni diversifikatsiya qilish orqali ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston sharoitida iqtisodiy o'sish barqaror davom etayotgan bo'lsa-da, moliya bozorlarining bu jarayondagi ishtiroki hali yetarli darajada shakllanmagan. Statistika tahlillar va amaliy kuzatuvlar fond bozori kapitalizatsiyasi pastligi, investitsiyalarning asosiy qismi bank kreditlari va

davlat dasturlari hisobiga shakllanayotganini ko'rsatadi. Bu holat moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishni jadallashtirishdagi imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmayotganini bildiradi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda davlat tomonidan moliya bozorlarini rivojlantirishga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Kapital bozorini rivojlantirish strategiyasi, davlat korxonalarini xususiylashtirish, fond birjasini modernizatsiya qilish hamda xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha qabul qilingan Prezident farmon va qarorlari ushbu sohaning institutsional asoslarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, O'zbekistonda moliya bozorlarining iqtisodiy o'sishga ta'sirini kuchaytirish va ularning samaradorligini oshirish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb topildi:

Birinchidan, kapital bozorini yanada chuqur isloh qilish va fond bozori infratuzilmasini to'liq raqamlashtirish zarur. Bu bozor shaffofligini oshiradi va investorlar ishonchini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, yirik davlat korxonalarini bosqichma-bosqich IPO va SPO orqali fond bozoriga chiqarish lozim. Bu kapital bozorini faollashtirib, iqtisodiyotga qo'shimcha investitsiya oqimini ta'minlaydi.

Uchinchidan, moliyaviy instrumentlar turlarini kengaytirish, jumladan hosila instrumentlar va investitsiya fondlarini rivojlantirish orqali bozor chuqurligini oshirish kerak.

To'rtinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha tizimli dasturlarni joriy etish zarur, chunki moliya bozorlarining rivojlanishi bevosita investorlar faolligiga bog'liq.

Beshinchidan, xorijiy investorlar uchun yanada qulay investitsiya muhiti yaratish, soliq va huquqiy kafolatlarni kuchaytirish orqali xalqaro kapital oqimini oshirish lozim.

Oltinchidan, bank tizimi va kapital bozori o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish orqali moliyaviy resurslarning samarali aylanishini ta'minlash muhimdir.

Shunday xulosaga kelindi, moliya bozorlarining rivojlanishi O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror va uzoq muddatli o'sishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu sohani chuqur isloh qilish va real sektor bilan integratsiyasini kuchaytirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, investitsiya faolligini kengaytirishga hamda iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kapital bozorini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-90-sonli Qarori (2021-yil).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat ulushiga ega korxonalarini xususiyashtirish jarayonlarini jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining moliya bozorini rivojlantirish va moliyaviy xizmatlar sohasini liberallashtirishga oid qarorlari.
5. O'zbekiston Respublikasi "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.
7. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari (2022–2025).
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobotlari.

9. Toshkent Respublika fond birjasi (UzSE) statistik ma'lumotlari.
10. Jahon banki (World Bank). Uzbekistan Economic Update hisobotlari.
11. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF). Country Reports: Uzbekistan.
12. Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda.
13. Goldsmith, R. W. (1969). Financial Structure and Development.
14. Ross, S. A., Westerfield, R. W. Corporate Finance.
15. Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money.
16. O'zbekiston iqtisodiyoti va moliya bozorlari bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami (mahalliy iqtisodchi olimlar ishlari).
17. O'zbekiston Respublikasi lex.uz – normativ-huquqiy hujjatlar bazasi.
18. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.
19. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi.
20. www.uzse.uz – Toshkent Respublika fond birjasi rasmiy ma'lumotlari.